

Drámajátékok a versfeldolgozó órákon a II–IV. osztályban

Az anyanyelvi nevelés igen bonyolult és sokrétű feladat. Különösen igaz ez a kisiskoláskorban folyó anyanyelvi nevelés esetében. Ezen összetett feladatrendszerből ki kell emelnünk a személyiségfejlesztés feladatát. Az anyanyelvi nevelés közben folyó személyiségformálásnak alapvető feltétele, hogy a gyerekek örömmel végezzék a tevékenységeket. Az olvasókönyvi szövegek feldolgozása nemcsak a megfigyelés, emlékezet, gondolkodás fejlődéséhez járul hozzá, nemcsak tárgyi ismeretekhez juttatja a tanulókat, hanem erkölcsi és esztétikai érzelmeiket is gazdagítja. Így az irodalmi alkotásokhoz való erkölcsi viszonyulás tartósan beépül a személyiség szerkezetébe, és később meghatározhatja a tanulók magatartását is.

A fentiekből következik, hogy a szövegfeldolgozásnak kiemelt szerepe van a személyiségformálásban.

„A szövegtartalom értési szintje, módja, az érzelmi attitűd – azonosulás, elfogadás, tartózkodás, elutasítás stb. –, a figyelem, az emlékezet működése, illetve fejlődése a szöveggel való találkozás kapcsán mind-mind a személyiség változásának, alakulásának olyan indítói lehetnek, amelyek többnyire a tudat ellenőrzése nélkül mennek végbe.”¹

Az irodalom személyiségformáló erejéről csak akkor beszélhetünk, ha személyes viszony alakul ki az olvasó és a mű között. A szövegfeldolgozás nem más, mint éppen az olvasással történő befogadás, illetve feldolgozás következtében létrejövő mély, intenzív és többszöri találkozás a szöveggel. Ugyanakkor a szövegfeldolgozás műveletrendszerének elsajátítása eszköze az olvasni szerető, az irodalmi élményre vágyó, ezt az élményt befogadni képes ember nevelésének.

A szövegfeldolgozás összetett tevékenység, hiszen a szövegértést és a kifejezőképességet együttesen fejleszti, miközben a nyelvhasználati képességeket (beszéd, olvasás, írás, nyelvtan-helyesírás, fogalmazás) integrálja.

A szövegfeldolgozás műveletrendszerének tárgya a szöveg. A szöveg megközelítését és a feldolgozás lépéseinek kialakítását befolyásolja a szöveg típusa, műfaji hovatartozása, témája és az olvasó életkora.

A szépirodalmi szövegek feldolgozásának alapvető célja az esztétikum befogadása. Az epikai és lírai szövegek alapvető sajátosságai más-más megközelítést igényelnek. Amíg az epikus műnem esetében a térhez, időhöz és szereplőkhöz kötött cselekmény áll a feldolgozás középpontjában, addig a lírai művek esetében a külső világ ábrázolása másodlagos, a költői én belső világa a lényeg, azé a szubjektív világé, amely az olvasóban a befogadás, a megértés során újrateremtődik.

Éppen ezért a lírai művek feldolgozásakor másképp járunk el, mint az epikus művek esetében. A kisiskolás korú gyermek ugyanis még nem képes önmaga belső világát tárgyilagosan, pusztán intellektuális úton elemezni. A költő és a kisiskolás belső világának egymásra hangolása elsősorban *érzelmi*, másodsorban *képi* úton megy végbe.

Az érzelmi ráhangolódás a vers világára a *feldolgozás előkészítő szakaszának* fontos feladata. Az előkészítésnek hármas funkciója van: motíválja a befogadást, megteremti a közös előismeretet, valamint kibontja azt a fogalomrendszert, amelyhez az új ismeretek köthetők. A lírai művek esetében az előkészítés folyamán azt kell eldöntenünk, hogy milyen szempontot választunk a vers megközelítésének. A választott szempont határozza meg, hogy milyen drámajátékok alkalmasak az előkészítő, ráhangoló rész feladatainak megoldásához.

A történelmi témájú, illetve nevezetes személyiséget megidéző versek esetében alkalmazhatunk olyan játékokat, amelyek segíthetnek kiépíteni azt a történelmi háttérrel, amely „díszletűl” szolgál a versben foglaltaknak. Kiss Dénes *Petőfi*² című versének

¹ Kernya Róza: *Az anyanyelvi nevelés módszerei*. 2006. 139. p.

² A vers és a további versek az érvényben lévő anyanyelv tankönyvekben található. Lásd Bibliográfia.

előkészítésekor portréelemzést végezhetünk, korabeli fotókat tanulmányozhatunk, melyek segítenek megismerni azt a kort, amelyben a nagy költő élt. Hasonlóképpen járhatunk el Kányádi Sándor verse, a *Nyergestető* és Arany János *Mátyás anyja* című balladája esetében. A fényképeket, illusztrációkat (1848 korabeli élet képei, a Hunyadi családról készült képi anyag, honvéd katonák fotói), reprodukciókat (csatajelenetekről, a kolozsvári Mátyás-szoborról stb.) tanulmányozva a tanulók elmondhatják véleményüket a látottakról, állóképeket mutathatnak be a képeken szereplő személyek életének fontos eseményeiről.

A versek hangulati előkészítésében segítséget nyújthatnak a *társzművészetek* is. Főleg az évszakokról, természeti jelenségekről szóló, illetve tájleíró versek esetében hallgathatunk klasszikus zeneműveket, tanulmányozhatunk szépművészeti alkotásokat. Az évszakok elvontabb jelentéstartalmának érzékeltetésére alkalmasak Giuseppe Archimboldo festményei.

Tavas

Nyár

Ősz

Tél

A versre való ráhangolódást nagymértékben segítheti az *egyéni élmények* felidézése olyan versek esetében, amelyekben a költői én erőteljesebben van jelen. Ilyenek: Petőfi Sándor *Itt van az ősz, itt van újra...*, Áprily Lajos *Vadlúd voltam*, Zelk Zoltán *Ezer nevem*, Kányádi Sándor *Sóhajtás*, Weöres Sándor *Ha a világ rigó lenne*, Visky András *A félelemről*, Kányádi Sándor *Kicsi legény, nagy tarisznya* című verse.

Ahhoz, hogy a gyerekek megértsék és befogadják a költő által megidézett érzelmeket, a vers által megragadott hangulatot, elő kell hívnunk saját előző tapasztalataikat, vagy ha ilyenek nincsenek, hasonló hangulatot kell teremtenünk. Erre alkalmasak az önismereti, a fantáziafejlesztő, a szabad asszociációs játékok, illetve a rövid mimes és kommunikációs helyzetgyakorlatok.

„Mutasd meg, mit éreztél, mit tettél, hogyan viselkedtél, amikor féltél (Visky András *A félelemről*), amikor először mentél iskolába (Kányádi Sándor *Kicsi legény, nagy tarisznya*), amikor nagyon vágytál valamire (Kányádi Sándor *Sóhajtás*), amikor megcsodáltál egy szép tájat (Petőfi Sándor *Itt van az ősz, itt van újra...*)!”

„Mondd el (láncban, társadnak), mi szeretnél lenni, ha nem lehetnél ember (Áprily Lajos *Vadlúd voltam*), hová mennél el szívesen (Kányádi Sándor *Sóhajtás*, Áprily Lajos *Vadlúd voltam*), milyen növénynevet, állatnevet választanál magadnak (Zelk Zoltán *Ezer nevem*)?”

Fejzd be a mondatokat: „Gyakran félek, amikor...

Jó lenne, ha a világ...

Nagyon boldog lennék, ha...”

Izgalmas feladatok megoldására ad lehetőséget a *címértelmezés*. Annál is inkább, mert a tanulóknak látniuk kell a sokkal mélyebb összefüggéseket, elvontabban kell gondolkodniuk egy vers címének megfejtésekor, mint a prózai művek esetében. A címvizsgálat mozzanata beépülhet a verselemzés bármely szakaszába. A cím gyakran a költői üzenet vezérmotívuma.

A címértelmezés a vers megismerése előtt olyan játékokra ad alkalmat, amelyek során szabadon asszociálhatnak (ötletbörze), illetve a cím sokrétű jelentéstartalmát bonthatják ki. József Attila *Tél* című verse esetében az ilyenfajta asszociációs játék azonnal a vers kettős, konkrét és elvont értelmezését állítja a középpontba.

„Mi jut eszedbe a télről? Milyen cselekvés? Milyen érzés? Milyen szín? Milyen belső tulajdonság?”

Áprily Lajos *Vadlúd voltam*: „Fejzd be a mondatot: Amikor én vadlúd voltam...”

Zelk Zoltán: *Ezer nevem*: „Milyen neveket szeretsz? Válogass! Válassz magadnak madárnevet, színnevet, érdekes családnevet, válassz hétköznapra és ünnepnapra, válassz nevet, amikor szomorú vagy, s akkorra is, amikor vidám! Válassz beszélő nevet! stb.”

Simai Mihály *Volt egy táltos kéményseprő*: kiscsoportos helyzetgyakorlat bemutatása, amelyből kiderül, milyen varázssereje volt a kéményseprőnek.

Az előkészítő részben alkalmazott drámajátékok jó támpontot nyújthatnak, s ugyanakkor érzelmileg előkészítik a versfeldolgozás következő szakaszát: a vers értelmezését. Lehetőséget adnak a gyerekeknek arra, hogy saját hangulataikat, élményeiket a feldolgozásra kerülő vershez kapcsolják.

A vers megismerését követő *kötetlen beszélgetés* hasznos információkat ad a tanítónak. Akár bemutató olvasással, akár néma olvasással ismerkedtek a szöveggel, a gyerekekben gondolatok, érzések támadnak, amelyeket erősen befolyásol fantáziájuk, a témával kapcsolatos előzetes tapasztalataik. A beszélgetés során a tanító felmérheti, milyen mélységig jutottak el a tanulók a mű egészének megértésében.

Tapasztalataim szerint a gyerekek igen nyitottak az érzelmi hatások iránt, s érzékenyen reagálnak azokra. Feltétlenül meg kell hallgatnunk mondanivalójukat, hiszen ez a reakció a mű befogadásának egyik alapvető mozzanata. A mű elemzése során a tanítónak ezeket az érzéseket kell elmélyítenie, színesítenie azáltal, hogy a gyerekek figyelmét a vers művészi megformáltságának apró, egymásra épülő részleteire tereli.

Döntő jelentőségű a pedagógus és a gyerekek kapcsolatának őszintesége. Hiszen legbensőbb érzéseikről csak oldott légkörben tudnak beszélni. A tanító is partner. Egy a sok közül, aki megnyilatkozik.

Ebből a fázisból észrevétlen az átmenet *a vers* tüzetes *elemzéséhez*. A pedagógusnak a mű komplex ismeretével kell rendelkeznie ahhoz, hogy el tudja dönteni: melyik *megközelítési mód* vezet leginkább eredményhez egy-egy költői alkotás értelmezésében.

Vannak versek, melyekben *esemény* is fellelhető. Ezek a „cselekménymozzanatok” követhetők a gyerek számára, a hozzájuk kapcsolódó képek értelmezhetők. Sikerral alkalmazható az ilyen típusú versek esetében a *szerepjáték*. A versben foglalt helyzetet megélve a tanulók könnyebben eljuthatnak a költői üzenethez. Ez a fajta megközelítés átvezet a konkrét jelentésből a másodlagos jelentésig, a sorok mögötti jelentéstartalmak kibontásáig. Annál is inkább, mert a drámajátékokkal „megalkothatók” azok a gondolatok, amelyek a versben sűrítetten, csak utalásszerűen jelennek meg.

Arany János *A fülemile*: „Játsszátok el, hogyan és min veszekedett egymással Péter és Pál! Játsszátok el, hogyan beszélnek meg a perlekedés történetét a szomszédok!”

A tankönyvek több verse is a költő hangulatának egy-egy pillanatát rögzíti általában egy külső tájélményhez kötve. Ilyenkor az elemzés középpontjában a tájnak ez a szubjektív ábrázolása kell hogy álljon. Keressük azokat a *költői kifejező eszközöket*, amelyek segítségével ez az ábrázolás megvalósul. Keressük azokat a szavakat, kifejezéseket, amelyek segítségével magunk elé tudjuk varázsolni a mű érzékletes világát.

A költői hatás alkotóelemei az egyszerűbben megfejthető hangutánzó, hangulatfestő szavakon át a hangulatteremtő alakzatokig (halmozás, fokozás, ismétlés) terjednek. Az érzékletesség és a hangulatosság kiemelt hordozói a megszemélyesítések, a hasonlatok, a metaforák. Mindezek megközelítése a nyelvi jelenségek kibontásával, jelentésük sokrétűségének felfedezésével történhet. Természettel kapcsolatos verseket idézünk példaként.

Az *Itt van az őszi, itt van újra...* anya-gyermek hasonlata igen érzékletes, a gyerekekhez közel álló érzelmeket mozgat meg.

Kányádi Sándor *Április hónapja* című versének játékos képei szintén jól megközelíthetőek a gyermeki élmény és érzelemvilág szemszögéből.

A *Mondd, milyen az illata a szélnek* című vers költői képei versszakonként kristálytisztán jelennek meg előttünk, használatuk a műben a látás-hallás komplex hatására épül.

Kovács András Ferenc *Nagyravágyó csuriveréb* című versének játékosságát a hangutánzó szavak sokszínűsége adja. A *csicsereg* szó szinonimáinak keresésével bonthatjuk ki a vers képi megformáltságát (rittvegett, csirregett, sivalkodott, csivített, visszacsittegnétek, fecsegvén).

Hasonló módon rávezetheti a gyerekeket a vers hangulatára az ismétlődés szerepének vizsgálata. Az *Altató* minden versszakában ismétlődő „*Aludj el szépen, kis Balázs*”, a *Buba éneke* „anyám” szavának állandó visszatérése fontos hangulati-érzelmi eleme mindkét versnek. Így lépésről lépésre haladva a mű elemi képeitől a vers egésze felé, lassan megvilágosodik a gyerekek előtt a központi gondolat.

Amikor a képesség áll a feldolgozás középpontjában, olyan drámajátékokat és gyakorlatokat alkalmazhatunk, amelyek segítenek felfedezni a vers képi világát. Ilyenek lehetnek például a következők:

„Válaszd ki a vers színeit! Csak színekkel mondd el a vers képeit!” (tájéleíró versek)

„Keresd meg a versben a lerajzolható dolgokat!” (József Attila *Altató*)

„Keresd meg a versben a hallható dolgokat! Mutasd bel! Szólaltasd meg!” (Áprily Lajos *Tavaszdíké*)

„Keresd meg a vers kulcsszavát! Jelenítsd meg térben! Építsd köré a vers többi képét! Kányádi Sándor *Nyergestető* című versében a *fenyő* szó jelentése kettős: hazáját védő szabadságharcos, valamint kopjafa. József Attila *Altató* című versének központi képe a gyereket altató anya. A központi kép köré sorakozik fel a többi „alvó” tárgy, kép a versből.

A gyerekek által jól belátható szempont lehet a *költő helyének* vizsgálata a versben. A lírai vers középpontjában ugyanis mindig a költő belső világa, „a költői én” áll, a külső világ is csak annyiban fontos, amennyiben ezt a belső tudati világot megvilágítani képes. Ezért a versről beszélve érdemes megkeresni azt a vershelyet, ahol a költői én először jelenik meg egyes szám első személyben. A művész közvetlenül szól, például az *Itt van az ősz, itt van újra...* című versben. Egy feltörő lírai vallomás, a természet iránti szeretet megfogalmazása a mű.

A vers felezőpontján jelenik meg a költői én Áprily Lajos *Biztatás fiatal fenyőknek* című versében, mintegy összekötve múltat, jelent, jövőt. *Vadlúd voltam* című verse önismereti, belső viszonyulásait tükröző mű, így a költői én azonnal megjelenik a vers első mondatában.

Azt is érdemes megfigyeltetni, ki a vers *lírai bőse*, kinek a nevében beszél a költő. Az *Altató* című vers egy szülő monológja kisfiához, de érezhetően ott van a gyerek, aki magát a szeretetre éhező költőt is megszemélyesítheti. A *Buba éneke* című versben a költő szerepeket vált. Más-más helyzetekbe képzelettel magát, s egyre erősebb érzelmi motívumokkal festi meg édesanyja iránti rajongását.

Teljesen szemlélődőnek, kívülállónak tűnik a költő Weöres Sándor *Galagonya* című versében, ám a leírás hangneme, a ritmusváltás, az ismétlések mind a költő érzelmi érintettségét sugallják.

A vers hangulatának, érzékletességének megragadására jó megoldás a *vers ritmusának* felfedeztetése. A ritmus ősi eredetű, az emberi élet szerves része, a művészetek elengedhetetlen alkotóeleme. A gyerekek ezen a téren sok tapasztalattal rendelkeznek. Rengeteg ritmusélményt hoznak magukkal a közös játékok, dalolások és versmondások kapcsán, amit előkészítésként is alkalmazhatunk. Tapsoljuk, kopogjuk, járjuk ki a ritmust, esetleg ringatózzunk hozzá. S máris felfedezzük a vers egyik lényeges összetevőjét, a zeneiséget. A versritmus érzékeltetése a tapsolás, kopogás, lépegetés mellett történhet úgy is, hogy ismert dallamokkal „leénekeljük” a szöveget, illetve később a tanulók választhatják ki a vershez legjobban illő dallamot.

Ezekben a feladatokban érzékelik a gyerekek a szóvégi összecsengő szavakat is, a *rímeket*, melyek a ritmussal együtt sugározzák a zeneiséget.

A rímpárok megkeresésének alkalmával keressünk más, hasonló hangzású szavakat is. A III–IV. osztályban játékos feladat lehet egy-egy rím szó elhagyása, kitalálása. Például:

A zöld mező igen tágas,   Egész éjjel tücsök zenél,

Kimagaslik ott egy   Fent tolat a...

Hátamon hozom a nyarat,

Kergetem a ...³

Adott szavak felhasználásával a gyerekek is próbálkozhatnak versírással.

Pl. Próbálj verset írni az esőről, felhasználva a következő igéket: fölpárolog, összegyűl, elvegyűl, lehull, szétterül, megbújik.⁴

A rímelnevezések képszerű, találó volta következtében megnevezhetjük a bokor-, a páros, a kereszt- és az ölelkező rímeket. Játékos feladat lehet egy ismeretlen vers sorainak átírása a rímképletek alapján.

³ Bimbó Annamária: *Versről-versre*. 2002. 57. p.

⁴ Uo. 62. p.

Pl. Weöres Sándor *Nyári este* című versének egy szakasza:

„Árnyak sora ül a réten.
Nyáj zsong be a faluvégen.
Zúg-dong sűrű raj a fákon.
Békák dala kel az árkon.” (páros rím)

Átírva:

Árnyak sora ül a réten.	Árnyak sora ül a réten.
Zúg-dong sűrű raj a fákon.	Zúg-dong sűrű raj a fákon.
Nyáj zsong be a faluvégen.	Békák dala kel az árkon.
Békák dala kel az árkon.	Nyáj zsong be a faluvégen.
(keresztírím)	(ölelkező rím)

A versszak, verssor, rím fogalmát a gyerekek könnyen megértik, formai tagolódásuk folytán szívesen és jól megtalálják a versekben. Általában nem javasolt a versszakok szerinti feldolgozás, inkább a gondolati-érzelmi-képi egységet láttassuk meg. A versek formai jegyeinek feltárásakor mindig az az alapszempont, hogy a tartalmi elemzést kell erősíteni, sohasem lehet öncélú. Ilyenkor kell a gyerekeknek megérezniük *a tartalom és a forma szoros*, elválaszthatatlan kölcsönhatását. Ez a szoros kölcsönhatás fokozottan jelenik meg a *képvversek* esetén (Verböczy Antal *Hőember*, Pintér Lajos *Rajz őszi tűzfalon*).

A versek feldolgozása után a *színtézist* legtermészetesebben *a vers elmondásával, felolvasásával* érhetjük el. A vers felolvasását mindig elő kell készíteni. Történhet ez a verselemzés közben: a főhangsúlyos szavak aláhúzásával, a szünetek bejelölésével, illetve a versfeldolgozás után, persze mindig az előzetes megállapításainkra hivatkozva. Fontos ez a hangos újraolvasás, hiszen a tanulók így másképp hallják a verset, sok minden más megvilágításba kerülhet, a ritmus, a rím akusztikája jobban érvényesül. Az újraolvasás, elmondás történhet közösen, körben ülve, párban vagy kiscsoportban. Kitalálhatunk a versmondáshoz egy helyzetet is, amelyben a vers elhangozhat. Ilyen helyzetgyakorlatra alkalmasak a vallomásszerű versek. Ezzel a gyakorlattal közelebb vihetjük a verset a gyerek gondolatvilágához. Példák: Petőfi Sándor *Itt van az őszi, itt van újra...*, Áprily Lajos *Vadlúd voltam*, Kányádi Sándor *Sóhajtás*, Nemes Nagy Ágnes *A gondolj-rám-virág*, Weöres Sándor *Ha a világ rigó lenne*.

Kitalálhatók mozdulatsorok, rituális jellegű tánclépések is a vers alapján. A *Galagonya* című verset elmondjuk úgy, mintha egy varázsital készítéséhez szükséges varázsige volna. Kányádi Sándor *Április hónapja* című vers elmondható rajzolás közben. A vers alapján megrajzoljuk a „bolondos áprilist”.

Zelk Zoltán *Ezer nevem* című verse elmondható láncban, mindenki hozzátesz egy verssort, ezzel hangsúlyozva a fokozásszerű felsorolást.

Míndezen a gyakorlatok a vers memorizálását is segítik, miközben a gyerekek megtanulják, hogyan kell értelmesen verset mondani.

A lírai művek feldolgozására nem létezik recept, csak olyan fogódzók, ötletek, melyeket egy tanító elfogadhat, vagy más szempontokat kereshet helyettük. Ha a művel való foglalkozás során személyes élmény szabadul fel a gyerekekben, ha önmagukra ismernek, ha elindul bennük valamiféle asszociációs láncolat, ha cselekvéssel vagy különféle produktív alkotások társításával bizonyítják a megértést, akkor eredményesen tanítottunk.

Örkény István azt mondja: „Amit az író nem mond el, azt az olvasó képzelete egészíti ki, és ez végül olyanná válik, mint egy közös játék, egy újfajta társasjáték író és olvasó között, amelyben persze sohasem párhuzamosak az érzések, mert mindnyájan más élményeket hozunk magunkkal, és egy-egy szó, gondolat mást indít el bennünk.”

Bibliográfia

1. Bimbó Annamária: *Versről-versre*. Ismeretek és gyakorlatok az elemi iskolai versértelmezéshez. Sepsiszentgyörgy, 2002, T3.
2. Debreczeni Tibor: *Kreatív játékok*. Budapest, 1994.
3. Gabnai Katalin: *Drámajátékok – bevezetés a drámapedagógiába*. Budapest, 2001. Helikon, IV. bővített kiadás.
4. Kernya Róza (szerk.): *Az anyanyelvi nevelés módszerei*. Budapest, 2006, Trezor.
5. Kénosi Dénes Ida: *Mese-beszéd, mese-szó*. Tankönyv a II. osztály számára. Sepsiszentgyörgy, 2003, T3.
6. Lovász Andrea – Tunyogi Katalin: *Magyar nyelv*. Tankönyv a II. osztály számára. olozsvár, 2004, Stúdium.
7. Kénosi Dénes Ida: *Ablak a világra*. Tankönyv III. osztály számára. Sepsiszentgyörgy, 2005, T3.
8. Kénosi Dénes Ida: *Ablak a világra*. Tankönyv a IV. osztály számára. Sepsiszentgyörgy, 2006, T3.
9. Lovász Andrea – Tunyogi Katalin: *Magyar nyelv és irodalomolvasás*. Tankönyv a IV. osztály számára. Kolozsvár, 2006, Stúdium.